

УДК 341.217:94(4-191.2)(4-672EU)

Галина Рокина*

Јошкар-Ола, Русија

УЛОГА ФАКТОРА ИСТОРИЈСКОГ ПАМЋЕЊА У ИНТЕГРАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА ВИШЕГРАДСКЕ ЕВРОПЕ**

Сажетак

У чланку су приказани резултати истраживања улоге фактора историјског памћења у интеграционим процесима на примеру најуспешније регионалне асоцијације Европске уније – Вишеградске четворке. Ренесанса тзв. хабзбуршког мита сусреће се са интересима регионалних и националних програма тих земаља у чијем су историјском сећању сачувана сећања на заједничку прошлост у оквиру Хабзбуршког царства.

Кључне речи: Вишеградска четворка, хабзбуршки мит, централноевропска идеја, интеграциони процеси, регионални идентитет

* Доктор историјских наука, професор, Маријски државни универзитет, e-mail: galina@rokina.ru

** Чланак је урађен уз финансијску подршку Руског фонда фундаменталних истраживања – пројекат № 20-0900279.

Актуелна криза европске идеје у Европској унији (ЕУ) чини неопходним проучавање искуства најуспешније регионалне асоцијације у оквиру ЕУ – Вишеградске групе (ВГ). Вишеградска група или Вишеградска четворка је неформално регионално удружење четири централноевропске државе (Мађарска, Пољска, Словачка и Чешка). Године 2021. обележило се 30 година од стварања ове најодрживије регионалне уније у модерној Европи.¹ Дана 15. фебруара 1991. године у Вишеградском замку састали су се новоизабрани лидери земаља Централне Европе. Овај догађај је био симболичан и упутио је савременике на сличан скуп одржан на истом месту 1335. године. Од 1991. године Пољска, Мађарска, Чешка и Словачка развијају пројекат Вишеградске групе, који се заснива на заједничким вредностима, јединственом историјском искуству, заједничкој визији будућности. Сарадња земаља Вишеградске групе је усмерена на регионалне активности и иницијативе које за циљ имају јачање самобитности региона Централне Европе.² Лидери вишеградских земаља све више демонстрирају регионалну кохезију, а могуће је да ће у наредној деценији Вишеградска група (ВГ) постати одлучујући фактор у европској политици и економији.

Фактор историјског памћења игра важну улогу у интеграционим процесима ЕУ, а посебно В. Г. Теоријска основа историјског памћења као једне од области истраживања које се најдинамичније развија заснива се на радовима страних научника који су поставили темеље истраживања историјског памћења (Е. Ренан, М. Халбвацхс, П. Нора, Ј. Ассман). У Русији су методолошка истраживања у складу са историјским памћењем представљена радовима Л. П. Репина, Ј. Е. Арнаутова, И. М. Савелијева, А. И. Милера, О. Ј. Малинова, Е. Е. Вјаземског, В. В. Бушуева, В. В. Титова. Последњих година у научној литератури се све више користи појам „историјске политике”. Порекло појма **„историјска политика”** повезује се са такозваном „спором историчара” која је настала у Западној Немачкој 1980-их. као

1 Централноевропейские встречи. Круглый стол к 30-летию создания Вишеградской группы // Вишеградская Европа. № 1.2021.

2 Гопта И. Роль Вишеградской группы во внешней политике Словакии на современном этапе // Отношения стран Вишеградской четверки и России в новых европейских реальностях. М.: Институт Европ РАН, 2018. С.51-62.

резултат покушаја власти да се отарасе самопонижавајућег приступа у разматрању сопствене историје („превазилажење прошлости“). Од 1980-тих термин се користи за означавање политички датих тумачења историје. Према мишљењу руског научника А.И. Милера, историјска политика је посебан случај политике памћења.³

Међутим, у обимној историографији о политици памћења нема посебних студија о улози историјског памћења и историјске политике у земљама Вишеградске групе. Постоји неколико истраживачких центара у чијим се пројектима разматрају питања односа Вишеградске групе са земљама ЕУ и Русијом. Тако је при Институту Европе Руске академије наука (РАН) основан је Вишеградски истраживачки центар Института Европе РАН – једини истраживачки центар у Русији који се свеобухватно бави проблемима Вишеградске/Централне Европе и даје тон истраживањима у земљи.⁴ Сарадници Центра и њихови инострани партнери објавили су значајан број текстова о проблему односа вишеградских земаља и Русије у оквиру пројекта „Русија и Централна Европа у новим геополитичким реалностима“.⁵ Последњих година, у оквиру пројекта **„Слика Русије и Хабзбуршки мит у формирању историјског памћења Словачке“**, група руских истраживача припремила је низ научних публикација које испитују механизам реализације историјске политике у Словачкој **на примеру конструисања историјског памћења кроз трансформацију „хабзбуршког мита“ и слике Русије у историјским и политичким наукама**. Спроведена ретроспективна анализа формирања интеграционих идеја у Централној Европи на примеру земаља Вишеградске Европе потврдила је хипотезу да је „Хабзбуршки мит“ варијанта регионалне идеје у земљама – наследницама Аустро-угарске монархије, и **потхрањује носталгично поимање успешног**

3 Миллер А. Историческая политика в Восточной Европе в начале XXI века // Историческая политика в XXI веке. М., 2012.

4 С 2019 года центр издает научный журнал «Вишеградская Европа» http://visegradueurope.ru/ru_RU/journal/?fbclid=IwAR1bXUcDRDPL6mi5_iWYG-yt-GW0tJ2YC7hlfEyy9XDc1-V4K_AF1yRf9PY.

5 Центральная Европа: Политический портрет на фоне 100-летия / под редакцией Л.Н. Шишелиной, М.В. Ведерникова. М.: Институт Европы РАН, 2018.

суживота држава-наследница Астро-угарске монархије, што се успешно користи у културној и политичкој пракси земаља Вишеградске групе.⁶

Све веће противречности између вишеградских престоница и Брисела побуђују истраживачко интересовање за историјско порекло односа чланица ВГ и њихових регионалних суседа, пре свега са Русијом. У условима такозваног политичког поретка, позитивна слика Русије и СССР-а се потискује из историјског памћења земаља Вишеградске групе. „Словенски мит” се потискује „хабзбуршким митом” као нечим што је више у складу са средњоевропском идејом и политичким програмима европских партија.⁷ Вишеградске земље су државе наследнице Аустро-угарске монархије и послератног „социјалистичког лагера“ Источне Европе. У „историјском пртљагу“ држава Вишеградске групе накупљено је значајно искуство у формирању различитих интеграционих програма. Ови програми су формирану у периоду уласка чешког, словачког, пољског и мађарског народа у Аустро-угарску монархију, Прву Чехословачку Републику, социјалистичку заједницу земаља Савета за међусобну економску помоћ и Варшавског пакта.

„Хабзбуршки мит“ у земљама Вишеградске четворке и њених најближих суседа карактерише, како се изразио И. Крастев, „општа носталгија Централне Европе за либералним Хабзбурговцима – најбоља је потврда да се понекад нешто може ценити само кад се изгуби.”⁸ Свеопшта носталгија за Хабзбурговцима последњих година, када су убрзани процеси интеграције у Европску унију, посебно је уочљива у културно-историјском животу Централне Европе.

Дискусије око концепта „европских вредности“, тешкоћа у развоју Европске уније, Брексита, конфронтације Европске

6 Крючков И.В., Крючкова Н.Д., Рокина Г.В. Габсбургский миф в исторической памяти Вишеградской Европы и ее соседей // Диалог со временем. №75.2021. С.174-186.

7 Ларионова Н.И., Рокина Г.В. Образ России в странах Европейского союза: пример стран Вишеградской группы // Гуманитарные чтения «Севастопольская гавань»: Материалы IV международной научно-практической конференции. Севастополь, 20-21 сентября 2019 года / под ред. Е.В. Барминой. Севастополь: СевГУ, 2019. С.330-335.

8 Крастев И. После Европы // пер. с английского А. Никитиной. – М.: Издательской дом ДЕЛО, 2018.С.14.

уније и Русије привлаче пажњу све већег броја истраживача и јавних личности на историјско наслеђе Хабзбуршког царства као покушај стварања наднационалне државе, посебно у тако сложеном региону какав је Централна Европа.⁹ Вишеструки идентитет становника царства захтевао је извесну лојалност династији уз задржавање регионалног и етничког идентитета, што је у Европи почетком ХХИ века дало посебан звук.¹⁰

Ако се осамдесетих година прошлог века у историографији средњоевропских земаља, наследник Хабзбуршког царства, негативни аспекти старог царства све чешће помињао као „тамница народа”, „крпа монархија”, онда се од краја 1990-тих, и посебно у последњој деценији ХХИ века, драстично променила оцена улоге Аустро-угарске у европској историји и култури. Од 1990-тих, феномен ове сложене мултинационалне и мултиконфесионалне државе, њено институционално наслеђе и одрживост у колективном памћењу народа Централне и Источне Европе непрестано је у центру пажње историчара. Последњих година коренито је ревидирана теза националне историографије о Хабзбуршкој империји као „тамници народа“ и анахронизму у историји европских држава ХИХ века.¹¹

У већини случајева, хабзбуршки мит се доживљава као идеал помирења „разлика” и „различитости”, а „хабзбуршки компромис” као политика мултикултурализма и вишејезичности. Расправе о виталности хабзбуршког наслеђа нису ограничене само на академску заједницу. „Док историчари расправљају о томе да ли је распад царства био природна смрт

9 Оценку подходов современных европейских ученых к термину «Центральная Европа» см. в работе: Шিশелина Л.Н. Возрождение Центральной Европы // Вишеградская Европа: Центральноевропейский журнал. 2019. №1-2. URL: <http://visegradueurope.ru/wp-content/uploads/2019/10/2-Shishelina.pdf>

10 Thompson H. The Habsburg Myth and the European Union // Europe's Malaise (Research in Political Sociology, Duina, F. and Merand, F. (Ed.). Vol. 27. Emerald Publishing Limited, 2020. P. 45-66.

11 См.: Judson P. M. The Habsburg Empire: A New History. Cambridge (Mass.): The Belnap Press of Harvard University Press, 2016. 567 p. Автор монографии утверждает, что империя выступала носителем идейнонациональной общности, а локальные сообщества объединили свои усилия с династией Габсбургов для создания единого и связующего имперского государства.

узрокована пропадањем институција или бруталним убиством на пољима Првог светског рата, дух неуспелог Хабзбуршког експеримента наставља да прогања Европу.¹²

Још средином прошлог века мађарски публициста и политичар О. Јаси није сумњао у изгледе империјалног пројекта Хабзбурговаца: „... ако би експеримент Аустро-угарске државе заиста био успешан, Хабзбуршка монархија би била у стању да реши фундаментални проблем модерне Европе на својој територији... Да ли је могуће уравнотежити нације са потпуно различитим идејама и традицијама тако да могу да наставе да живе својим посебним животом, али да истовремено имају ограничен национални суверенитет до те мере да обезбеди миран и ефикасан суживот?»¹³

Интересовање за Аустроугарску подстиче политичар, бивши министар Чешке и најбогатији човек у земљи К. Шварценберг, познат по изјави да ће ЕУ, ако не буде у стању да се модернизује, поновити искуство прелепе Аустроугарске.¹⁴

Теоријско резоновање научника и писаца користи и низ познатих политичара у региону. Тако су средњоевропски конзервативци, које представљају мађарски премијер В. Орбан и лидер пољске владајуће странке „Право и правда“ Ј. Качињски, уверени да је специфичност региона способна да створи противтежу наметнутог му екстремног либерализма и мултикултурализма.¹⁵

Уласком у Европску унију 2004. године, земље Вишеградске групе су од евроочекивања прешле на евроскептицизам. Последњих година интензивирани су процеси унутаринтеграционог удруживања у оквиру Вишеградске групе: формира се нови формат сарадње Чеха, Словака и Аустрије

12 Крастев И. После Европы // пер. с енглишког А. Никитиной. М.: Издательской дом ДЕЛО, 2018. С.10.

13 Јаси О. Распад Габсбургской монархии. М.: Триквадрата, 2011. С.18.

14 Will the European Union—like the continent’s old empires—also be swept away?// URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-09/the-european-union-and-the-forgotten-lessons-of-world-war-i>

15 См.: Barša P. Habsburskýmýtus // <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/pavel-barsa-habsbursky-mytus-40285446>

– тзв. Славска интеракција. Постоји мишљење да је Вишеградска група, формирана у оквиру Европске уније 1982. године, имала мисију оличења интереса европских интеграција на истоку.¹⁶ У контексту кризе европске идеје, улога Вишеградске групе је све већа, као и жеља њених чланица да активно заступају своје регионалне интересе. У савременим политолошким расправама појавили су се судови о посебном „вишеградском стилу” у европској политици.¹⁷

Историјски сусрет средњоевропских краљева у Вишеграду у 14. веку постао је „место сећања“ за народе Централноевропског региона. Овај регион Европе је одувек био изузетно сложен у погледу етничког (националног) и конфесионалног састава, овде практично нема моноетничких и моноконфесионалних држава. У Ново доба, народи Централне Европе улазили су у састав Хабзбуршког царства. Ове државе имају много заједничког у својој историји, чувају дугу традицију суседства, често присилног и не увек мирног. Најчвршћи темељ заједништва био је вишевековни боравак у оквиру Дунавске монархије, односно Хабзбуршке монархије. Већину народа региона карактеришу међусобно прожимајуће културе (ово је посебно уочљиво у чешко-словачким и словачко-мађарским односима).

Чешка, Словачка, Мађарска и Пољска су пре 30 година формирале неформалну асоцијацију у интересу координације акција на путу интеграције у ЕУ – Вишеградску групу или Вишеградску четворку. Ове земље повезују заједничка прошлост и садашњост, њихови народи су носиоци сличне културе, менталитета, друштвеног поретка; искуство заједничког боравака у Аустријском царству и Аустроугарској.

Ако је првобитно у литератури стављена на прво место заједница држава Вишеградске четворке у економској сфери, где су забележени највиши показатељи економског развоја у региону и с тим повезано критичко реформско и антикомунистичко

16 Централная Европа: Политический портрет на фоне 100-летия / под редакцией Л.Н. Шишелиной, М.В. Ведерникова. М.: Институт Европы РАН, 2018.

17 Ведерников М.В. Исторические предпосылки вишеградского политического стиля // Современная Европа. - 2017. - №7. - С.78-87.

расположење (догађаји 1956, 1968. и 1980.)¹⁸, то се последњих година све чешће чују оцене о заједничком вишеградском културном коду.¹⁹

У научној свакодневици се чак појавио и термин *Novo visegradicus*, који је први употребио мађарски културолог Р. Киш-Семан, а који је постао посебно актуелан након уласка ових земаља у Европску унију и формирања Вишеградске групе.²⁰

Недавне осмоструке годишњице (револуције 1848, распад Аустро-угарске монархије 1918. и догађаји у Чехословачкој 1968), који су се у великој мери тицали борбе чешко-словачког народа за своју независност и повратка земаља у Европу, постао је додатни подстицај вишеградским историчарима и политичарима да се окрену историјском памћењу и потврде припадност земаља наследница Хабзбуршког царства духовним вредностима Подунавља и средњоевропског пројекта. **Становници земаља Вишеградске четворке тренутно гледају на прошлост Хабзбуршког царства као на део свог историјског наслеђа, тежећи да је идеализују.** Земље Вишеградске групе пролазе кроз прелазни период у својој европској историји: процес формирања нове идеологије овде није завршен; овде историјски митови, годишњице, слике непријатеља играју важну улогу у формирању регионалног и националног програма. Међутим, регионални препород сведочи о незадовољству вишеградских земаља својим местом у Европској унији.

Тако је налет интересовања за хабзбуршко наслеђе Вишеградске Европе показао да царско-краљевска монархија није нетрагом нестала 1918. године. Ако је у почетку била сачувана само социјално и психолошки, касније су је митологизовали културни радници, историчари и користили политичари у процесу конструисања заједничког историјског

18 Шиселина Л.Н. Возрождение Центральной Европы // Вишеградская Европа: Центральноевропейский журнал. 2019. №1-2. URL: <http://visegradeurope.ru/wp-content/uploads/2019/10/2-Shishelina.pdf>

19 Ведерников М. Исторические предпосылки вишеградского политического стиля // Современная Европа. 2017. №7. С. 78-87.

20 Кишш-Семан Чаба Д. Вишеградское родство. Варшава, 2016.

памћења средњеевропског региона. Током протеклих 30 година, Квартет је постао не само симбол уједињења Европе и успешне политичке и економске трансформације наше земље, већ и модел регионалне сарадње. Слично историјско искуство, географска близина, заједнички друштвено-економски процеси позитивно утичу на интеракцију у Вишеградској групи. ВГ данас – то нису само политика и економија, то је и Међународни вишеградски фонд, који све више укључује у своју орбиту земље Источног партнерства и Западног Балкана.²¹

С руског превела Татјана Вучинић-Маљевић

Рокина Галина

Йошкар-Ола, Россия

РОЛЬ ФАКТОРА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ ВИШЕГРАДСКОЙ ЕВРОПЫ

Аннотация

В статье представлены результаты исследования роли фактора исторической памяти в интеграционных процессах на примере наиболее успешного регионального объединения Европейского союза - Вишеградской четверки. Ренессанс т.н. габсбургского мифа отвечает интересам региональных и национальных программ тех стран, в исторической памяти

21 Председници Влада Вишеградске групе недавно су донели заједничку одлуку о повећању буџета Међународног вишеградског фонда на 10 милиона евра, чиме ће се проширити размена младих међу земљама и активно промовисати вишеградска сарадња међу млађом генерацијом. Видети: Централноевропейские встречи. Круглый стол к 30-летию создания Вишеградской группы // Вишеградская Европа. № 1.2021.

которых сохранились воспоминания об общем прошлом в рамках империи Габсбургов.

Ключевые слова: Вишеградская четверка, габсбургский миф, центральноевропейская идея, интеграционные процессы, региональная идентичность

ЛИТЕРАТУРА

Ведерников М.В. Исторические предпосылки вишеградского политического стиля // Современная Европа. - 2017. №7. С.78-87.

Гопта И. Роль Вишеградской группы во внешней политике Словакии на современном этапе // Отношения стран Вишеградской четверки и России в новых европейских реальностях. М.: Институт Европы РАН, 2018. С.51-62.

Крацев И. После Европы // пер. с английского А. Никитиной. М.: Издательской дом ДЕЛО, 2018.

Крючков И.В., Крючкова Н.Д., Рокина Г.В. Габсбургский миф в исторической памяти Вишеградской Европы и ее соседей // Диалог со временем. №75. 2021. С.174-186.

Ларионова Н.И., Рокина Г.В. Образ России в странах Европейского союза: пример стран Вишеградской группы // Гуманитарные чтения «Севастопольская гавань»: Материалы IV международной научно-практической конференции. Севастополь, 20-21 сентября 2019 года / под ред. Е.В. Барминой. Севастополь: СевГУ, 2019. С.330-335.

Миллер А. Историческая политика в Восточной Европе в начале XXI века // Историческая политика в XXI веке. М., 2012.

Центральная Европа: Политический портрет на фоне 100-летия / под редакцией Л.Н. Шишелиной, М.В. Ведерникова. М.: Институт Европы РАН, 2018.

Шишелина Л.Н. Возрождение Центральной Европы // Вишеградская Европа: Центральноевропейский журнал. 2019. №1-2. URL: <http://visegradeuropa.ru/wp-content/uploads/2019/10/2-Shishelina.pdf>